O'ZBEKISTON HUDUDLARINING IQTISODIY RIVOJLANISHIDAGI TAFOVUTLAR VA ULARNING O'ZGARISH TENDENSIYALARI

Uralova Zarina Azamat qizi
Turon universiteti Iqtisodiyot fakulteti magistratura bitiruvchisi
E-mail: zarinauralova1@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada O'zbekiston hududlari o'rtasidagi iqtisodiy rivojlanish tafovutlari va ularning o'zgarish tendensiyalari tahlil qilingan. Tadqiqotda aholi jon boshiga yalpi hududiy mahsulot hamda uning real o'sish sur'atlari asosiy ko'rsatkichlar sifatida qo'llanilgan. 2025-yil statistik ma'lumotlari asosida hududlarning iqtisodiy salohiyati, ishlab chiqarish faolligi va rivojlanish sur'atlari o'zaro taqqoslangan. Natijalar hududlar o'rtasida sezilarli iqtisodiy nomutanosibliklar mavjudligini ko'rsatgan. Ushbu tafovutlarni kamaytirishda investitsiyalarni muvozanatli taqsimlash, ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilish, infratuzilmani rivojlantirish va mehnat resurslaridan samarali foydalanish muhimligi asoslangan. Tadqiqot xulosalari hududiy iqtisodiy siyosatni takomillashtirish, barqaror o'sishni ta'minlash va hududlar rivojlanishidagi farqlarni kamaytirishga qaratilgan chora-tadbirlarni ishlab chiqishda foydalanilishi mumkin.

Kalit so'zlar: hududiy iqtisodiyot, iqtisodiy tafovutlar, yalpi hududiy mahsulot, iqtisodiy o'sish, hududiy rivojlanish.

KIRISH

Hozirgi sharoitda hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasidagi farqlarni o'rganish, ular o'rtasidagi tafovutlarni yuzaga keltiruvchi omillarni aniqlash va hududiy rivojlanishning samarali mexanizmlarini ishlab chiqish muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi. Iqtisodiy jarayonlarning globallashuvi, ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish sohalaridagi tarkibiy o'zgarishlar, investitsiya oqimlarining qayta taqsimlanishi hamda zamonaviy texnologiyalarning joriy etilishi hududlarning iqtisodiy salohiyatiga turlicha ta'sir ko'rsatmoqda. Natijada ayrim hududlarda iqtisodiy faollik va ishlab chiqarish samaradorligi ortib borayotgan bo'lsa, boshqa hududlarda mavjud resurslardan foydalanish imkoniyatlarining cheklanganligi rivojlanish sur'atlariga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Hududlararo iqtisodiy tafovutlarni tahlil qilishda iqtisodiy integratsiya va hududiy rivojlanishning o'zaro bog'liqligini hisobga olish alohida ahamiyatga ega. L. Suarez-Villa va J. R. Cuadrado Roura tomonidan olib borilgan tadqiqotda Yevropa hamjamiyati va AQSh misolida hududlararo iqtisodiy farqlarning shakllanishi, vaqt davomida o'zgarishi hamda ularni kamaytirishga ta'sir etuvchi omillar tahlil qilingan. Mualliflar iqtisodiy integratsiya hududlar uchun yangi bozorlar, investitsiyalar va texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirishini, biroq uning natijalari barcha hududlarda bir xil bo'lmasligini ta'kidlaydilar. Ayniqsa, infratuzilmaning rivojlanganligi, mehnat resurslarining sifati, kapital jalb qilish imkoniyatlari va innovatsion faoliyat hududlarning raqobatbardoshligini belgilovchi muhim omillar sifatida namoyon bo'ladi.

Hududiy rivojlanishdagi tafovutlarni kamaytirishning muhim yo'nalishlaridan biri iqtisodiy faollikning an'anaviy markazlardan nisbatan kam rivojlangan hududlarga siljishi bilan bog'liq. Mazkur jarayon hududiy rivojlanish dinamikasining o'zgarishi sifatida qaralib, ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatishning yangi tarmoqlarini shakllantirish, transport-kommunikatsiya infratuzilmasini takomillashtirish, mahalliy resurslardan samarali foydalanish hamda investitsion jozibadorlikni oshirish orqali amalga oshishi mumkin. Bunda texnologik, tashkiliy va institutsional innovatsiyalar muhim o'rin

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

tutadi. Innovatsiyalarni joriy etish ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, yangi ish o'rinlarini yaratish, hududlarning tashqi bozorlar bilan aloqalarini kengaytirish va iqtisodiy salohiyatini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Shu bilan birga, hududlararo tafovutlarni faqat bozor mexanizmlari yoki investitsiyalar hajmi bilan izohlash yetarli emas. Hududning geografik joylashuvi, transport tarmoqlariga ulanish darajasi, inson kapitali, ilmiy-ta'lim salohiyati, mahalliy boshqaruv imkoniyatlari va institutsional muhit ham rivojlanish natijalariga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli hududiy rivojlanishni o'rganishda iqtisodiy, infratuzilmaviy, texnologik va ijtimoiy omillarni o'zaro bog'liq holda tahlil qilish zarur.

Mazkur maqolaning maqsadi hududlararo ijtimoiy-iqtisodiy tafovutlarning shakllanishi va o'zgarishiga ta'sir etuvchi asosiy omillarni ilmiy jihatdan tahlil qilish, iqtisodiy integratsiya hamda innovatsion rivojlanishning hududiy tengsizliklarni kamaytirishdagi rolini asoslashdan iborat. Tadqiqot doirasida hududlarning iqtisodiy salohiyatidan samarali foydalanish, infratuzilmani rivojlantirish, investitsiyalarni jalb qilish va innovatsion faoliyatni qo'llab-quvvatlash orqali barqaror hamda muvozanatli hududiy rivojlanishga erishish imkoniyatlariga e'tibor qaratiladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqot hududlararo ijtimoiy-iqtisodiy tafovutlarning shakllanishi va o'zgarish qonuniyatlarini aniqlash, iqtisodiy integratsiyaning hududiy rivojlanishga ta'sirini baholash hamda hududlar o'rtasidagi iqtisodiy farqlarni kamaytiruvchi omillarni o'rganishga qaratilgan. Tadqiqot metodologik asosini hududiy iqtisodiyot, iqtisodiy integratsiya va hududiy rivojlanish nazariyalari tashkil etadi. Tadqiqot jarayonida hududlarning iqtisodiy rivojlanish darajasi, ishlab chiqarish samaradorligi, aholi jon boshiga to'g'ri keladigan yalpi ichki mahsulot, investitsion faollik, infratuzilma bilan ta'minlanganlik va innovatsion salohiyat kabi ko'rsatkichlar hududlararo tafovutlarni tavsiflovchi muhim mezonlar sifatida qaraladi.

Tadqiqotda ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish, taqqoslash, tizimli yondashuv, statistik ma'lumotlarni umumlashtirish va dinamik tahlil usullaridan foydalanish nazarda tutiladi. Xususan, L. Suarez-Villa va J. R. Cuadrado Roura tomonidan ishlab chiqilgan yondashuv asosida hududiy iqtisodiy tafovutlarning o'zgarishi iqtisodiy integratsiya, kapital va mehnat resurslarining harakati, infratuzilmaning rivojlanishi hamda innovatsion jarayonlar bilan bog'liq holda ko'rib chiqiladi. Yevropa mamlakatlari va AQSh hududlari misolida olib borilgan tahlillar hududlararo iqtisodiy farqlarning vaqt davomida qanday o'zgarishini va ushbu jarayonda rivojlangan hamda nisbatan sust rivojlangan hududlarning iqtisodiy faolligi qanday rol o'ynashini tushunishga nazariy asos yaratadi.

Hududlararo tafovutlarni baholashda taqqoslash va statistik tahlil usullari muhim o'rin tutadi. Bunda hududlarning aholi jon boshiga yalpi ichki mahsuloti, iqtisodiy o'sish sur'atlari va mehnat unumdorligi kabi ko'rsatkichlari o'zaro taqqoslanadi. Vaqt bo'yicha dinamik tahlil orqali iqtisodiy farqlarning qisqarishi, barqarorlashishi yoki ortishi aniqlanadi. Shuningdek, hududiy rivojlanish jarayonida transport va kommunikatsiya infratuzilmasi, investitsiyalar, inson kapitali hamda texnologik yangilanishning ahamiyati sifat jihatidan baholanadi.

Tadqiqotning muhim metodologik yo'nalishlaridan biri hududiy iqtisodiy faollikning an'anaviy markazlardan boshqa hududlarga siljishi jarayonini o'rganishdan iborat. Ushbu jarayonni tahlil qilishda mahalliy resurslardan foydalanish imkoniyatlari, ishlab chiqarish va mehnat xarajatlari, tashqi bozorlarga chiqish qulayligi, investitsiyalarni jalb qilish hamda innovatsion muhitning shakllanishi kabi omillar hisobga olinadi. Bunda texnologik, tashkiliy va institutsional innovatsiyalar hududlarning

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

raqobatbardoshligini oshiruvchi va iqtisodiy rivojlanish imkoniyatlarini kengaytiruvchi omillar sifatida talqin qilinadi.

Umuman olganda, tadqiqot metodologiyasi hududlararo tafovutlarni birgina iqtisodiy ko'rsatkich bilan emas, balki o'zaro bog'liq iqtisodiy, infratuzilmaviy, institutsional va innovatsion omillar majmuasi orqali baholashga asoslanadi. Tanlangan yondashuv hududiy rivojlanishdagi farqlarni tizimli tushuntirish, iqtisodiy integratsiyaning ehtimoliy natijalarini tahlil qilish va hududlar o'rtasidagi iqtisodiy muvozanatni ta'minlashga qaratilgan ilmiy xulosalarni shakllantirish imkonini beradi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

O'zbekiston hududlarining iqtisodiy rivojlanishidagi tafovutlarni baholashda aholi jon boshiga yalpi hududiy mahsulot (YAHM) va uning real o'sish sur'atlari asosiy ko'rsatkichlar sifatida olindi. 2025-yilda O'zbekiston bo'yicha aholi jon boshiga YAHM 48,8 mln so'mni tashkil etdi. Hududlar kesimida eng yuqori ko'rsatkich Navoiy viloyatida 152,2 mln so'm, Toshkent shahrida 116,7 mln so'm bo'lgan bo'lsa, Qoraqalpog'iston Respublikasida 26,5 mln so'mni tashkil etdi. Demak, Navoiy viloyatidagi aholi jon boshiga YAHM Qoraqalpog'iston Respublikasidagi ko'rsatkichdan qariyb 5,7 baravar yuqori. Bu holat hududlar o'rtasida iqtisodiy ishlab chiqarish salohiyati va rivojlanish darajasi bo'yicha sezilarli tafovutlar mavjudligini ko'rsatadi.

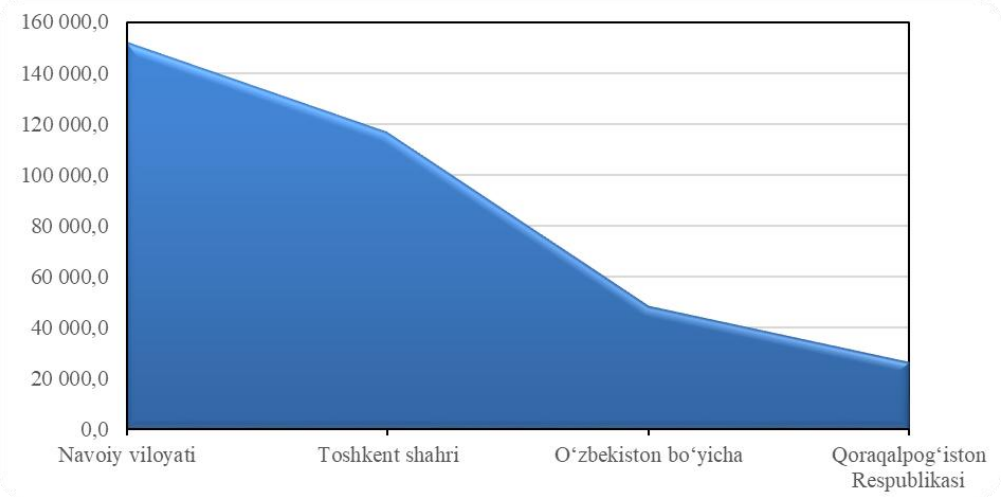

1-rasm. O'zbekiston hududlarida aholi jon boshiga yalpi hududiy mahsulotning taqsimlanishi.

2025-yilda mamlakat bo'yicha YAHMning real o'sishi 7,7 foizni tashkil etgan. Toshkent shahrida ushbu ko'rsatkich 11,3 foiz, Sirdaryo viloyatida 9,8 foiz va Samarqand viloyatida 8,0 foizga teng bo'lgan. Navoiy viloyatida esa real o'sish mamlakat ko'rsatkichiga mos ravishda 7,7 foizni tashkil etgan. Ushbu natijalar hududlarning iqtisodiy o'sish sur'atlari bir xil emasligini ko'rsatadi. Hududiy tafovutlarni kamaytirish uchun ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilish, infratuzilmani rivojlantirish, investitsiyalarni hududlar bo'yicha muvozanatli taqsimlash va mehnat resurslari salohiyatidan samarali foydalanish muhim hisoblanadi. Shu bilan birga, aholi jon boshiga YAHM joriy narxlarda, real o'sish sur'atlari esa doimiy narxlarda hisoblanganligi sababli, ushbu ko'rsatkichlar hududiy iqtisodiy holatni turli jihatlardan tavsiflaydi. Ular o'rtasidagi tafovutlar sabab-oqibat bog'liqligini mustaqil ravishda isbotlamaydi.

XULOSA

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Tadqiqot natijalari O'zbekiston hududlari o'rtasida iqtisodiy rivojlanish darajasi bo'yicha sezilarli tafovutlar mavjudligini ko'rsatdi. Hududlarning aholi jon boshiga yalpi hududiy mahsulot ko'rsatkichlari tahlili iqtisodiy salohiyatning hududlar bo'yicha notekis taqsimlanganini namoyon etdi. Xususan, sanoat ishlab chiqarishi va iqtisodiy faollik yuqori bo'lgan hududlarda aholi jon boshiga YAHM ko'rsatkichi nisbatan yuqori, ayrim hududlarda esa past darajada qolmoqda. Shu bilan birga, YAHMning real o'sish sur'atlari hududlarning iqtisodiy rivojlanish dinamikasi bir-biridan farq qilishini ko'rsatadi. Bu holat hududiy iqtisodiy tafovutlarni baholashda nafaqat ishlab chiqarish hajmi, balki iqtisodiy o'sish sur'atlari va hududlarning mavjud resurslaridan foydalanish samaradorligini ham hisobga olish zarurligini tasdiqlaydi.

Hududlar o'rtasidagi iqtisodiy tafovutlarni kamaytirish uchun investitsiyalarni muvozanatli taqsimlash, sanoat va xizmat ko'rsatish sohalarini diversifikatsiya qilish, transport hamda ishlab chiqarish infratuzilmasini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, mahalliy tabiiy va mehnat resurslaridan samarali foydalanish, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish hamda kichik va o'rta biznesni qo'llab-quvvatlash hududlarning iqtisodiy faolligini oshirishga xizmat qiladi. Tadqiqotda qo'llangan hududiy ko'rsatkichlarni taqqoslash yondashuvi iqtisodiy nomutanosibliklarni aniqlash va ularni kamaytirishga qaratilgan chora-tadbirlarni belgilash uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Kelgusida hududiy rivojlanishdagi o'zgarishlarni chuqurroq baholash uchun ko'p yillik ma'lumotlar, aholi bandligi, investitsiyalar, mehnat unumdorligi va aholi daromadlari kabi ko'rsatkichlarni birgalikda tahlil qilish maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Suarez-Villa, L., Cuadrado Roura, J. R. Regional Economic Integration and the Evolution of Disparities. Papers in Regional Science, 1993, 72(4), 369–387.
2. Barro, R. J., Sala-i-Martin, X. Convergence. Journal of Political Economy, 1992, 100(2), 223–251.
3. Barro, R. J., Sala-i-Martin, X. Economic Growth. 2nd ed. Cambridge, MA: MIT Press, 2004.
4. Armstrong, H., Taylor, J. Regional Economics and Policy. 3rd ed. Oxford: Blackwell Publishing, 2000.
5. Capello, R. Regional Economics. 2nd ed. London: Routledge, 2016.
6. Fujita, M., Krugman, P., Venables, A. J. The Spatial Economy: Cities, Regions, and International Trade. Cambridge, MA: MIT Press, 1999.
7. World Bank. Uzbekistan Poverty and Equity Assessment: Rising to Prosperity—Broadening Opportunities for All. Washington, DC: World Bank.
8. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi. Aholi jon boshiga yalpi hududiy mahsulot hajmi bo'yicha statistik ma'lumotlar. 2025-yil ma'lumotlari.
9. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi. Yalpi hududiy mahsulotning real o'sish sur'atlari bo'yicha statistik ma'lumotlar. 2025-yil ma'lumotlari.
10. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi. Hududlar bo'yicha yalpi hududiy mahsulot hajmi: yillik statistik ma'lumotlar. 2025-yil.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.